

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 4 - Number: 14, p. 51-62, Winter 2020

İzmir Menemen Bölgesi Doğum Âdetleri *İzmir Menemen Region Birth Traditions*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.785626>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
26.08.2020

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
27.12.2020

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2020

Asya Studies

Öğrt. Azime Tulan
Şehit Ahmet Oruç Ortaokulu
Karşıyaka - İZMİR
azimetulan35@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-9653-9104>

Öz

İnsan hayatının geçiş dönemleri, inanışlarla bunlara bağlı ritüeller eşliğinde gerçekteşmiştir. Bireysel ve toplumsal anlam ve işlevleri olan bu inanış ve uygulamalar, kültürün oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Geçiş dönemi olarak doğum, evlilik ve ölüm gibi özel anlar, toplumca sürdürüle gelen âdet ve törensel uygulamaları doğurmuştur. Bu uygulamaların yaşamın içindeki insan üzerinde çok büyük etkileri vardır. Sosyal varlık olan insan; çevresinden soyut davranamaz ve böylece kuşaktan kuşağa geçen inanış, ritüel, gelenekleri benimser, uygular ve etrafına da taşır. Geçiş döneminde yeni bir durumu yaşayan ve bu sürece uyum sağlama adına denge kurmaya çalışan birey bunun için birtakım inanış ve uygulamalar gerçekteştirir. Geçiş dönemlerinden biri olan doğum mucizevî bir durumdur. Ama doğum sadece bebek için değil anne için de zorlu bir uyum sürecini beraberinde getirir. Dolayısıyla yaşamın sürdürülebilirliğine dair en güzel kanıt olan doğum, geçiş dönemleri içerisinde başlangıcı ifade eder ve oldukça önemlidir. Doğum fiziksel-biyolojik bir olgu dışında kültürel-sosyal bir durumdur. Hayata dâhil edilen bebek dünyadaki ilk anından itibaren bakıma muhtaçtır, çaresiz ve güçsüzdür. Yaşama uygunluğu anneye bağlıdır. İşte bu süreçte anne ve bebeğin geçiş dönemini iyi atlamları için inanış, uygulama ve ritüeller gerçekteştirilir. Bu sayede anne-bebek topluma dâhil olur.

Bu çalışma, İzmir Menemen ilçesindeki insan hayatının başlangıcı olan doğum ile ilgili inanış ve uygulamaları tanımlamayı ve bu uygulamaları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada mevcut literatür dikkate alınarak belirlenen bölgelerde doğum ile ilgili merasimlere, uygulamalara bizzat iştirak edilmiş, gözlemler yapılmıştır. Ayrıca konuyla alakalı çeşitli inanışları tespit amacıyla da mülakat yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğum, Geçiş Dönemleri, İnanış, Lohusalık, Menemen

Abstract

Transition periods of human life took place in company with beliefs and rituals connected to them. These beliefs and practices, which have individual and social meanings and functions, have an important place in the formation of culture. As a transitional period, special moments such as birth, marriage and death have given rise to custom and ceremonial practices that continue in the society. These practices have enormous effects on the human being in life. Social being human; He cannot act abstractly from his surroundings, and thus he adopts, applies and carries the beliefs, rituals and traditions passed down from generation to generation. The individual who experiences a new situation in the transition period and tries to balance in order to adapt to this process, performs some beliefs and practices for this. Birth, which is one of the transitional periods, is a miraculous situation. But birth brings a difficult adaptation process not only for the baby but also for the mother. Therefore, birth, which is the best proof of the sustainability of life, represents the beginning in transition periods and is very important. Birth is a cultural-social situation other than a physical-biological phenomenon. The baby who is included in life is in need of care, helpless and powerless from the first moment in the world. Fit for life depends on the mother. In this process, beliefs, practices and rituals are performed for the mother and baby to skip the transition period well. In this way, mother and baby are included in society.

This study aimed to define beliefs and practices related to birth, which is the beginning of human life in İzmir Menemen district, and to evaluate these practices. In the study, taking into account the existing literature, we personally participated in the ceremonies and practices related to birth in the regions determined, and observations were made. In addition, the interview method was used to identify various beliefs related to the subject.

Keywords: Birth, Transition Periods, Belief, Postpartum, Menemen

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Tulan, A. (2020). *İzmir Menemen Bölgesi Doğum Âdetleri*. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, Year: 4, Number: 14, Winter, p. 51-62.

GİRİŞ

İnsan yaşamının çeşitli evreleri bulunmaktadır. Doğumla yapılan başlangıç ölüm ile son bulur. Bu evrelere insanlar, belli inanış ve uygulamalar eşliğinde geçerler. Doğum, evlenme ve ölüm evreleri, kendi bünyesi içerisinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayrılan üç önemli aşamayı oluşturmaktadır. Çok sayıda inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlemler söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmektedirler.

Bunların hepsinin amacı da kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutlamak, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Çünkü yaygın olan inanca göre, insan bu tür dönemler sırasında güçsüzdür ve zararlı etkilere karşı açıktır (Örnek, 2000: 131). Bireysel ve toplumsal anlam ve işlevleri olan bu inanış ve uygulamalar, kültürün oluşmasında önemli bir yere sahiptir.

Halkbilimi (folklor), doğumdan ölüme kadar insanların yaşamında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır (Artun; 2007: 8). Genellikle sözlü kültür ortamında meydana getirilen ve aktarılan folklor ürünlerinin temel özellikleri; “sözlü olma”, “geleneğe bağlılık”, “çeşitlenme”, “anonimlik” ve “kalıplaşma” olarak belirlenmiştir (Yıldırım; 1991: 15-16). Bu açıdan geçiş dönemlerinin araştırmasına yönelik yapılan çalışmalar Halkbilimi alanında önemli bir yer tutmaktadır. Geçiş dönemleri; insanın yeni duruma uyumu için gerekli toplumsal desteği ve uygulamaları içerir ve böylece her bir uygulama sayesinde halkbilimi örneklerini sunar.

Geçiş dönemlerinden biri olan doğum, sadece bebek için değil, anne için de yeni duruma uyum gerektirdiğinden önem taşımaktadır. Toplumumuzda “çocuksuz ev meyvesiz bir ağaca” benzetilmiş dolayısıyla da bu sorunun giderilmesi adına gerek dinsel-büyüsel yöntemlere gerek fiziksel eylemlere geçmiş, sonuçta bu durumla baş etmeye çabalamıştır (Acıpayamlı, 1974: 13). Türkiye’de akılcı ve gerçekçi, uygulamalar arasında, dolyatağını düzetmek için, bel çektirmek, karnını ovdurmak, bacakları açık olarak yere eğilmek, baş aşağı tutmak şeklinde önlemler yer alır (Boratav; 1984: 147–148). Gebelik sırasında anne karnındayken çocuğun yaşaması çocuk için ilk “geçiş” iken; doğduktan sonra çocuğun sağlıklı kalması ve yaşaması başka bir “geçiş”tir. Bunlar, çocukları batıl inancın ve büyüün temel ilkelerine dayadığımız bir takım pratiklerle ve uygulamalarla tedavi etmeye, korumaya çalışmak içindir (Örnek, 1981: 66) Biyolojik bir olay olan doğum, hayatın geçiş evrelerinden biri olarak inanışı da beraberinde getirilerek sosyolojik bir süreci başlatarak, böylece halkbilim alanına katkı sağlayacak ürünler ortaya çıkarır.

Doğum olayında; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olmak üzere üç aşamalı bir süreç söz konusudur. Bu süreçlerin her biri kendi içinde gerekli pratik, uygulama ve ritüeli getirmiştir. Örneğin; “Hamile kadının güğüm, bir kilim veya örtü bile kaldırması yasaklanmıştır. Yani kesinlikle ona iş yaptırılmaz, bebeğe zarar verebilecek her türlü hareket yasaklanır. Kesinlikle ağır kaldırmaması gerektiğine inanılır. Bunlara dikkat edilmemesi halinde rahmin düşeceği veya bebeğin düşme ihtimali olacağı kabul edilir” (Erdentuğ, 1956: 86). Doğumdan az sonra ölebileceği düşünülerek adsız kalmaması için göbek adının geciktirilmeden verilmesini, İslâm dininin kuralları gerekli kılmaktadır (Boratav, 1984: 185).Yine doğum sonrası anne için de yapılan uygulamalar vardır. Lohusalık, kadının doğumundan kırkinci gününe kadar geçen zamanki durumuna verilen addır. Anadolu’da yeni doğum yapmış kadına: “lohusa, loğsa, doğaz kesen, emzikli, neyse” gibi adlar verilir. Halk arasında yeni doğum yapmış kadına yaygın bir ifadeyle “lohusa” denmektedir (Örnek, 2000: 143). Türkiye’de doğum âdetleri içerisinde yer alan lohusa ile bebeğini albasması için kırk gün ve kırk gece yalnız bırakılmaması inanışı yaygındır. Eğer yalnız bırakılmaları icap ediyorsa loğusa ile çocuğun buldukları odanın herhangi bir yerine süpürge, elek, ayna, Kur’an, soğan, sarımsak, mavi boncuk ve pabuç’tan ibaret nazarlık asılır. Türkiye’de Ordu, Akhisar, Adana, Kandıra, Beyşehir, Alacahöyük, Ankara, Kayseri ve Güney Anadolu yörelerinde loğusa ile çocuğunun yastıklarının altına Kur’an, en’am, kama, orak, bıçak, maşa, kurgu, ocaklı kılıcı, demir alet, makas, ekmek, soğan, sarımsak, çörekotu, at yuları, erkek pantolon ve elek konur. Antalya, İstanbul, Balıkesir, Eskişehir, Alacahöyük, Kayseri, Mersin, Kandıra ve Tokat yörelerinde; loğusa ile çocuğuna kırmızı beze bağlanmış anahtar, kırmızı altın veya yıldız altın takılır ve lohusanın başına al kurdele ve yazma bağlanır. Tarsus, Akhisar ve Erzurum yörelerinde, ansızın lohusanın yanında silah atılır ve demir v.s. gibi madeni aletlerle gürültü yapılır. Karadeniz, Çepneli, Tokat, Sivas, Ordu yörelerinde

alkarısı demirden olduğu gibi demir sesinden de korkar. Hamilenin odasında gece gündüz ateş yakılır (Acıpayamlı, 1974: 82-83).

Bu çalışmada pratik ve ritüellerin halkbilimine katkı sağlaması amacıyla Menemen bölgesi doğum inanışları etrafında oluşturulan inanış ve uygulamalar üzerinde durulmuştur. Menemen bölgesindeki doğum etrafında gelişen ve günümüzde canlı bir şekilde sürdürülen inanış ve uygulamalar, anılan bölgede yaşayan sözlü kaynaklardan derlenmiştir. Doğum ile ilgili inanış ve uygulamalar, her bir geçiş dönemleriyle ilgili bölümlerin sonunda anlamları ve işlevleri açısından kısaca değerlendirilmiştir. Böylece Türkiye genelinde sürdürülen uygulamalar ile Menemen özelindeki uygulamaların benzer-farklı yanları gözlemlenebilmiştir.

YÖNTEM

Geçiş aşamalarından doğum, kendi içerisinde öncesi, sırası ve sonrasına ayırarak detaylandırılmıştır. Bu detaylandırmada Orhan Acıpayamlı ile Sedat Veyis Örnek'in çalışmaları esas alınmış, çalışmada kullanılan veriler, bölgede yaşayan yaşlı ya da güngörmüş kişilerle görüşülerek elde edilmiştir. Bu kişiler özellikle gelenekleri daha çok yaşatan kadınlardan oluşmuştur.

Menemen ilçesindeki doğum ile ilgili âdetleri derleyerek çeşitli açılardan incelemeyi amaçlayan çalışmanın verileri, anılan ilçenin merkezi ile bu ilçeye bağlı 24 köye gidilerek toplanmıştır. Üzerinde çalışılacak bölge ile ilgili bilgiler (coğrafya, tarih, sosyal yapı), yazılı kaynaklardan derlenmiştir. Alan araştırmaları sırasında genellikle görüşme yöntemine başvurulmuştur. Kaynak kişilere çalışma konusu ile ilgili önceden hazırlanan soruların yanı sıra, sohbetler sırasında akla gelen (spontane) sorular da sorulmuştur. Kılavuz kişiler arasında, anılan bölgede çeşitli vesilelerle uzun süre görev yapmış bir kişi ile bölge üzerine çalışma yapmış bir araştırmacı da yer almıştır. Kılavuz kişiler aracılığıyla farklı köy, beldelerde uzun zamandır yaşayan, geçmişe dair tüm bölgeye hakim bilgi verebilecek kaynak kişiler seçilmiş, bu kişilerin verdiği bilgiler o bölgeye sonradan gelen veya genç olanlar tarafından ne derece sürdürüldüğü gözlemlenebilmiştir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sırasında veriler ses kayıt cihazına kaydedilmiş, yerleşim birimleri ve kaynak kişilerin görüntüleri de fotoğraf makinesi ve video kamera ile kaydedilmiştir.

Bu çalışmada belirlenen sınırlılıklar dâhilinde İzmir Menemen bölgesindeki kültürel değerleri, geçiş dönemleri özelinde kayda alarak kalıcı hale getirmek hedeflenmiştir. Yöredeki pek çok inanış ve uygulamanın benzerleri, Türkiye genelinde de görülmektedir. Çalışmada bu benzerliklerin yanı sıra bölgeye özgü inanış ve uygulamalar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Menemen yöresindeki geçiş dönemlerine bağlı inanış ve uygulamalara yönelik incelemeler sırasında ulaşılan sonuçlar, çalışmanın sonuç kısmında aktarılmıştır.

I. MENEMEN BÖLGESİ DOĞUM RİTÜELLERİ

a. Doğum Öncesi Ritüeller

Doğum, insan yaşamının başlangıcı ve geçiş döneminin ilkidir. Doğum, bütün toplumlarda her zaman mutlu bir olay kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne babasını değil, aynı zamanda akrabaları ve komşuları da sevindirir, çünkü her doğum ailenin ve akrabanın sayısını artırmaktadır. Soyun artması, gücün ve dayanışmanın artması anlamına gelmektedir. Ayrıca doğum, kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi, onun akrabaları içindeki yerini de sağlamlaştırır. Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya ve soya güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı, gerek yakınlar, gerekse anne-baba açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de evlilik, doğuma izin veren bir geçiş olduğuna göre, çevreler tarafından evli çiftlere öncelikle en kısa zamanda çocuk sahibi olmaları için telkinlerde bulunulur. Toplum evlenmiş kadının bir an önce doğurmasını bekler ve evli bir kadının doğurmaması, çocuk sahibi olmaması bekâr bir kızın doğurması kadar ilgi çekmektedir (Acıpayamlı, 1974: 13). Anne için çocuk sahibi olmak, kısırlık imajının verdiği psikolojik baskıdan kurtulup toplum içinde yerini sağlamlaştırmak demektir. Baba için çocuk sahibi olmak ise, erkek yerine konmama ve çocuk yapamayacak bir hastalık taşımanın verdiği aşağılanma duygusundan kurtulup, kendine güven duyma vesilesidir. Çünkü çocuk sahibi olamamak, genellikle eşlerde mevcut olan hastalıklara, hatta uğursuzluklara bağlanır. Çocuk sahibi olamayan eşlerin değişik inançlara sahip olmaları ve farklı ziyaret yerlerinden ve kişilerden medet istemeleri bundan dolayıdır. Toplumumuzda çocuk sahibi olmak, evlilikten sonra yerine getirilmesi gereken ilk görevi olarak algılanır. İnsanoğlunun tarihinde ailelerin asıl fonksiyonu çocuğu dünyaya getirmektir. Zira kadının en önemli özelliği doğum yapmasıdır. Bu sebeple çocuğu olmayan ailelerde ilk olarak kadından kaynaklanan bir

durumdan dolayı olduğuna inanç fazladır. Menemen'in bazı köyleri hariç, genelde Menemen'e mesafe bakımından uzak Bozalan, Çukurköy ve Kesikköy gibi kendi kapalı çevresinde kalmış ulaşımı daha zor kesimlerinde halen bu inanç yaşamaktadır

Menemen'de kısırlığı gidermek amacıyla çeşitli uygulamalar öneren yaşlı teyzelere kimi köylerde ebe kadın denilir. Zira ebelik alanında öğrenim görmüş olmasalar da uyguladıkları kimi teknikler fiziksel ve rahme giden yolu açma hedeflenmiştir. Kısırlığı ortadan kaldırmak için başvurulan fiziksel yöntemlerden bazıları şunlardır:

- Karnı çektilir [Kaynak Kişi (KK)1].¹
- Karnı ovulur ve damarları doğrultulur (KK2).²
- Ebe tarafından karnı ovalanıp rahmi düzeltir (KK3).³
- Damarları açılımsın diye âdetliyken sıcak suya oturtulur (KK4).⁴

Menemen'de göçmen nüfusu fazla olduğundan otlarla yapılan kısırlığı giderme teknikleri boldur. Bölgenin ovalık olması ve dolayısıyla verimli bağ ve bahçeleri Ege Bölgesi'nin ılıman ikliminin de etkisiyle her türlü ot olarak nitelendirilen bitkilerin teminini kolaylaştırmaktadır. Otlara başvuru tedavi yöntemlerinden bazıları şöyledir:

- Doğal bitkilerden ilaç yapılır.
- Otlardan yapılan ilaçlar rahme konur.

Bu tarz uygulamaların dışında; korkuluk çıkartılır, çocuğu olamayan kadın kibleye dönük yatırılır, ebe kadın hastanın bel, kasık, bacaklarına elleriyle baskı yapar ve içinden çeşitli dualar okur. Dua sonunda üç kez Allah şifanı versin cümlesi tekrarlanır. Kadını: 'Amin' diyerek ağır ağır doğrulur.

Menemen'in çömleği meşhurdur. Bu da inanışta etkisini göstermiştir. Topraktan yapılmış bir çömlek ısıtılır. Isıtılmış kabin içinde ateş yakılır, duman oluşturulur. Sıcak kap, ağız kısmı ile kadının karnına koyulur ve karnı çekilir. Bu uygulama ile kadın rahminin yerine getirildiği düşünülür ve artık hamile kalabileceği kabul edilir.

Sıcaklığı dayanılır dereceye kadar inmiş fırınlar üzerine oturmak, dayanılır derecede olan kaynar suyla banyo yapmak kısırlığı gidermek için yapılan uygulamalardır. Hamile kalamayan kadınlara daha kalın elbiseler giymeleri önerilir. Zira sıcaklık hamile kalınmasını kolaylaştırdığı düşünülen bir unsurdur. Olağanüstü güçlere yönelinir. Böyle durumlarda evvela yatır ziyaretleri gerçekleştirilir. Menemen'de Hıdır Dede olarak bilinen yatıra ziyaret meşhurdur. Bu yatır Kubilay Tepesi olarak bilinen Menemen'in en tepelik yerinde, Şehit Kubilay Anıtı'nın hemen yanında bulunmaktadır. Hidrellez olarak bilinen 5-6 Mayıs tarihlerinde Menemen halkından adak adamak isteyenler buraya gelir, yatırın başındaki ağaca bez bağlar. Yatırın dibindeki toprağa ise ya kazıyarak ya da taşlarla istediği adağın resmini çizer. Yatır etrafından aldığı bir taşı evine getirir ve bahçesine şayet bahçesi yoksa evindeki çiçeğin saksısına ay dolunay olunca dua ederek gömer. Bir sonraki hidrellez zamanı gelinceye dek dileği gerçekleşmiş olsa da o taşı çıkarmaz. Dileği gerçekleşmişse bir sonraki hidrelleзде gömdüğü taşı da yanına alarak Hıdır Dede'ye gelir ve yatırın etrafındakilere ikram etmek amaçlı balık pişirip dağıtır.

Günümüzde her ne kadar tıp ilerlemiş olsa da tarihten bugüne halen bu tarz inanışlarla uygulamalar yapılmaktadır. Yeni evlenen çiftlerin yatağında bebek yuvarlatılması, gelinin nikâh zamanı kucağına çocuk oturtulması gibi âdetler canlılığını korumaktadır.

Menemen yöresinde kısırlığı gidermek adına günümüzde daha çok modern tıbbın imkânlarından yararlanılsa da çocuk sahibi olmak isteyen her kadın, eğitilmiş olsun ya da olmasın, yaşlı kadınların tecrübelerinden, geleneksel yöntemlerden yararlanma yolunu da seçmektedir. Yörede kısır kelimesiyle nitelendirilen çocuk sahibi olamama durumu, ilk olarak kadında aranılan bir sorun olarak algılanmakta, geleneksel yöntemler de kadına uygulanmaktadır. Özellikle bölge kadınları tarafından yaşlı kadınlardan öğrenilerek günümüze dek gelen geleneksel yöntemler ilk çare olarak kadına uygulanmakta, sonuç alınmadığı zaman modern tıbbın imkânlarına başvurulmaktadır. Tedavi süreci tibben başladığında erkek de bu sürece dâhil edilmektedir.

Çocuk sahibi olmayı isteyip hamile kalan anne adayları artık yeni bir aşamaya geçmiştir. Bu aşamada hamilelik sürecini iyi planlamalıdır ki doğacak çocuğu sağlıklı olabilsin. Yörede çocuğun

¹ Zehra Aydın; Belen Köyü.

² Ayşe Türkoğlu; Haykırın Köyü.

³ Emine Yılmaz; Çukurköy.

⁴ Ayşe Yılmaz; Emiralem.

sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi, hamile olmak kadar önem taşımaktadır. Bu sebeple de çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Bu yöntemlerin çoğunda anne adayının fizyolojik ve psikolojik değişimine destek olmak amaçlanmıştır. Zira anne adayı ne kadar sağlıklı bir hamilelik geçirirse bebeği de aynı oranda sağlıklı olacaktır. Anne adayı hastaymışçasına ağır kaldırmaz, hızlı hareket etmez, bebeğin hareketlerini zorlaştıracak faaliyetlerden kaçınır, aşerme gibi psikolojik isteklerinin gerçekleşmesi ile de stresten uzaklaşarak sağlıklı bir bebek dünyaya getirme amaçlı sorumluluğunu gerçekleştirdiğine inanır. Tabii ki bu süreçte anne adayının etrafındakilerde ona destek olurlar. Bölgede de sağlıklı çocuk sahibi olabilmek adına uygulanan bu inanışları şöyle sıralayabiliriz:

- Hamile kadın birinin evinde ev sahibine bildirmeden herhangi bir şey yemez. Eğer yerse, çocukta eksiklik olacağına inanılır (KK5).⁵
- Hamile kadın bir şeyler yediği sırada yanına gelen birinden yediğini saklarsa ve sakladığı sırada yiyecek hamile kadının vücudundan bir yere değerse doğacak bebeğin doğduğunda o yerde ize sahip olacağına inanılır (KK6).⁶
- Anne aşerdiği şeyi yerken vücudunda neresine dokunursa doğacak bebeğinin doğduktan sonra aynı yerinde nişanı olacağına inanılır (KK7).⁷
- Ayvaya aşeren hamile kadın yanağına dokunursa doğacak bebeğinin yanaklarında gamze olacağına inanılır (KK5).
- Hamile kadın çiçek koklamaz; zira doğacak bebeğinin yüzünde özellikle burun çevresinde alacalı bir renk olacağına inanılır (KK7).
- Hamile kadın bacak bacak üstüne atmaz. Bebeğinin kordonunun dolanacağına inanılır (KK8).⁸
- Hamile kadın, çocuğu düşen kadının elinden bir şey yenmez. Kendisine de geçeceğine inanır (KK9).⁹
- Çirkin insanlara baktırılmaz, bebeğinin o kişiye benzeyeceği düşünülür (KK5).¹⁰
- Aşeren kadının gördüğü yemekten ya da yiyecekten mutlaka tattırılır (KK6).¹¹
- Çocuğu olmayanla ya da düşürenle görüşülmez (KK9).
- İlk üç ay, bebeğin rahme yerleşme sürecine dek hamile olduğu etrafa denilmez; nazara gelinip bebeğin düşeceğine inanılır (KK11).¹²

Inanışların sıkça ortaya çıktığı bu dönem, bebek-anne sağlığı açısından değişmez uygulamalarla geçerliliğini halen korumaktadır. Doğacak çocuğun cinsiyetini belirlemede tıp ne kadar ilerlemiş olsa da bu alanda dahi ritüeller vazgeçilmezlerimizdir. Doğacak çocuğun cinsiyeti, başta müstakbel anne ve baba olmak üzere, herkesin merak ettiği bir konudur.

Menemen yöresinde tespit edilen kadının sağ ayağından aksaması oğlan, sol ayağından aksaması kız doğuracağına, ekşi yiyen kadının kız, tatlı yiyen kadının erkek çocuk dünyaya getireceğine ve kepçe ile su içen kadının kız doğuracağına dair inanışlara Türkiye'nin bazı bölgelerinde tesadüf edilmektedir. Türkiye genelinde görülen şu tür inanışlara Menemen bölgesinde de rastlanılmaktadır: *"Kara üzüm yiyen gebe kadının çocuğu kara gözlü olur, aya bakan gebe kadının çocuğu ay gibi parlak olur, elma ya da nar yiyen gebe kadının çocuğunun yanakları kırmızı olur, balık yiyen gebe kadının çocuğunun ağzı açık, bedeni de pul pul olur"* (Örnek, 2000: 59-60).

b. Doğum Sırası Ritüeller

Hamilelikte dokuz aylık sürenin sonuna gelindiğinde anne ve bebeğin sağlığı amaçlı çeşitli pratikler uygulanır. Anne ve çevresi, dokuz ay boyunca, doğumun normal bir şekilde gerçekleşmesi ve çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi için çaba harcamışlardır. Gebeliğin ilk gününden itibaren heyecanla başlayan bebek hazırlıklarının sonuna gelindiğinde artık bebek için tüm ihtiyaçlar alınmıştır.

⁵ Kadriye Koşay, Menemen.

⁶ Duygu Polat, Hatundere.

⁷ Tünay Şanlı, Türkel.

⁸ Ayşe Kayapınar, Menemen.

⁹ Elif Karpuz, Emiralem.

¹⁰ Kadriye Koşay, Menemen.

¹¹ Duygu Polat, Hatundere.

¹² Sezgin Ergan, Yanıkköy.

Sadece doğacak bebek beklenir. Bu bekleme sürecinde uygulanan inançsal ritüellerle bebeğin gelişiminin kolaylaşacağına inanılır.

Doğumun kolay olması için Türkiye'nin hemen her bölgesinde müstakbel annenin örülü saçları, bağlı kemerleri, düğümlü olan eşyaları, kocasının ayakkabı bağları, yeleşinin düğmeleri çözülür, kilitli eşyalar açılır. Yine çeşmeyi açmak, silah atmak, gürültü yapmak gibi uygulamaların da doğumu kolaylaştıracağına inanılır (Acıpayamlı, 1974: 39). Günümüzde bu tür pratiklere doğum öncesi egzersizlere doğru nefes alıp verme dersleri de eklenmiştir. Doğumu kolaylaştırmak ve çocuğun sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesini sağlamak için başvurulan çeşitli yöntemler de uygulanmaktadır.

Doğumun son evresi olan son üç aylık kısmında anne ve en yakın çevresi bebeğin oda ve eşyalarını hazırlamaya başlar. İlk olarak karyolası, dolabı alınırken anneanne ve babaanneler el örgüsü göz nuru denilen minik patik, hırka vb. kıyafetleri örerler. Bebeğin tüm giysi ve bakım malzemeleri de yavaş yavaş alınarak yerleştirilir. Giysilerle odasının mobilyaları bebeğin cinsiyetine göre belirlenir. Genellikle erkek için mavi, kız için pembe renk tercih edilir. Çiftler ikinci bir çocuk düşüncesinde iseler ara renkleri tercih ederler. Bu alış-verişe ilk aylarda başlanmaz. Uğursuz geleceğine, nazarlanıp bebeğin düşeceğine inanılır.

Son yıllarda doğum sonrası denilen bebek tebriki kutlaması, annenin doğum sonrası yorulacağı ve bebeğiyle daha rahat zaman geçirmesi gerektiği düşüncesiyle doğumun yaklaştığı son aylarda anne adayına arkadaşlarınca tertiplenmektedir. Anne adayına doğum öncesi moral olacağına inanılır ve bebeğin cinsiyetine göre küçük şekerlikler konuklara ikram edilmek için hazırlanır. Menemen'de bu kutlama doğum sonrasına bırakılmış, eski âdetler geçerliliğini korumuştur.

Gebe kadının sancısının başlaması ile birlikte doğum hazırlıklarına başlanır. Doğum olayının gerçekleşmesi sırasında doğum odasında ve doğum anında birçok âdet ve inanma uygulanır. Uygulanan pratiklerin temelinde doğumun kolay bir şekilde gerçekleşmesini sağlama düşüncesinin yanı sıra, doğacak çocuğun ve annesinin tehlikelerden korunması ve kutsanması arzusu da yatmaktadır. Bu şekilde Anadolu'da doğumu kolaylaştırmak için yapılan en yaygın işlemlerin başında "*Meryem Ana Eli denilen bitki konan sudan içmek, kapalı yerleri, kilitli şeyleri açmak, kadının saç örgülerini çözmek, su dolu kapları boşaltmak gelir*" (Boratav; 1984: 149).

Menemen tarihi ve kültürü üzerine araştırmalar yapan Oktay Özengin'in bu konudaki değerlendirmesi şu şekildedir: "*Menemen'de gebenin sancuları başladığında kocasının gömlek düğmeleri açılır, pabuç bağları açılır. Sancular sıklaştığında ebe: 'Köyler göçtü, biz de göçelim' der. Ağrı çeken kadının yanına biri gelirse o da aynı sözleri tekrarlar. Bu, adettir. Ağrının azalacağına inanılır. Doğumun kolay olması için gebenin ayağının altına kızdırılmış toprak dökülür*" (Özengin, 2011: 598).

Doğum gerçekleştikten sonra müjdeli haber ilk olarak babaya verilir ve müjdelik istenir. Baba eşine, ona çocuk verip mutlu ettiği için bir hediye alır. Bu hediye ziynet eşyasıdır. Ayrıca yakın akraba ve dostlar da bebeğe takılmak üzere hediye getirir, bunu altın yastığı denilen bebe yastığına ilişirir. Kızın kayınvalidesi ve annesi de genellikle torunlarına değil, gelin-kızlarına altın takarlar.

Menemen'de doğumdan sonra odasına getirilen anne, başına kırmızı bir taç takar. Lohusa olarak adlandırılan anneye emzirmesi için bebeği verilmeden önce iştahı iyi, eli bereketli olan aile büyüğünden biri bebeğin 'ağzını açmak' dediğimiz inancı gerçekleştirir. Bebeğin alt dudağına dokunur ve bebeği anneye teslim eder. Böylece bebeğin iştahlı olacağına inanılır. Bu uygulamadan sonra bebeğe ilk sütü verileceğinden annenin rahat etmesi amacıyla bunu genellikle aileden bir kadın gerçekleştirir. Yalnız bu kişinin çocuğunu kaybetmemiş olması esas alınır.

Doğum sırası içerisinde alabileceğimiz diğer bir uygulama ise göbek bağı kesiminde gerçekleşmektedir. Doğum anına kadar annenin bebeği ile tüm alış-verişini yaptığı bağıdır göbek bağıdır. Dolayısıyla hem biyolojik hem de fizyolojik bir doku söz konusudur. Doğum anında anne rahminden çıkartılan bebeğin beslediği bağı kesilir. Göbekte ilgili uygulamaların deyimlere, atasözlerine yansıdığı da görülmektedir. Doğan çocuğa göbek adının verilmesi, göbeği kesilirken bu adın telaffuz edilmesi, ahrette bu adla çağırılacağına inanç, yine zor bir işin üstesinden gelirken 'göbeğim çatladı', çok gezen için 'göbeği sokakta kesilmiş' gibi ifadelerde de göbek bağına bağlılığı ifade eden deyimler sıkça görülmektedir.

Menemen'de göbek kesme, yıkama, tuzlama ile ilgili uygulanan pratiklerden bazıları şunlardır:

- Çocuk doğunca göbeği makas, jilet veya bıçak ile kesilir. Eskiden taşla kesilirmiş. Bu kesici alet, kırk gün boyunca bebeğin yatağının başucunda tutulmuş (KK12).¹³

¹³ Esmâ Türkoğlu, Haykırın.

- Göbeğin kesildiği makas kırk gün açılmaz (KK12, KK5, KK7).
- Göbek bağı tülbent içine konularak içine çörek otu katılır ve dama atılır (KK6).
- Göbek bağı temiz bir beze sarılıp saklanır (KK7).
- Göbek bağı ne kadar erken düşerse bebeğin daha az; geç düşerse daha çok inatçılık derecesinin olacağına inanılır (KK8).
- Gelecekte bebeğin ne olması istenilirse göbek bağı oraya gömülür (KK8, KK11).
- Bebek doğduktan hemen sonra tuzlanır. Yani bebeğin ter bezlerinin olduğu yerlere tuz sürülür. Böylece bebeğin ter kokmayacağına inanılır (KK6, KK7, KK8, KK11, KK12).
- Bebek bal sürülmüş temiz bir bezin üzerine yatırılarak yuvarlanır. Böylece bebeğin bal gibi tatlı ve temiz olacağına inanılır (KK5, KK6, KK7, KK8, KK11, KK12).
- Bebeğin boynundan tutulup havaya kaldırılır. Özellikle kız çocuk ise boynu uzun olsun diye yapılan bu uygulama günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Anneler bebeğin boynunun incinmesinden dolayı duydukları endişeyle bu uygulamayı kaldırmışlardır (KK8, KK9, KK12).
- Yörede çelikleme denilen soğuğa yakın bir suya bebek batırılıp çıkartılır. Böylece bebeğin dayanıklı olacağına inanılır. Bu genellikle erkek bebeklerde uygulanır (KK12).
- Bebek toprağa yatırılır. Toprakten gelip toprağa gideceğiz diye yapılan bu uygulamanın yanı sıra eskiden bebeğin altı açık olarak toprağa yerleştirilir ve ihtiyacı burada karşılatılmış. Bebeğin toprağa tuvaletini yapması amaçlı daha doğmadan temiz toprak eve getirilir ve eleklerden geçirilerek inceltilir sonra da çuvallara yerleştirilmiştir. Günümüzde geçerliliğini yitirmiştir (KK8).
- Bebeğin göbek adı ne kadar erken konulursa o derece iyi olunacağına inanılır. Böylece bebeğin daha sakin ve iyi olacağına inanılır. Eskiden göbek adı ebeler tarafından konulur; genellikle de Kur'an'da geçen ya da İslâmî değeri olan bir ad tercih edilirken günümüzde bebeğin söylenmeyeceği ad olarak büyük anne ya da dede adları tercihler arasındadır. Genellikle çocuklarına daha modern olarak nitelendirdikleri yeni, pek bilinmedik, bazen de anlamından ziyade ses ahengine dayanan isimler koyan anne ve babalar, büyüklerini gücendirmemek adına da onların adını göbek adı olarak koymaktadır (KK11, KK12).
- Bebek ensesinden öpülmez inatçı olacağına inanılır (KK13).¹⁴
- Bebeğin dolanan saçını hemen açılır, düz taranır. İnatçı olacağına inanılır (KK7, KK9).
- Bebeğe sürekli aynaya baktırırsan arkasının geleceğine inanılır. Yani çabuk kardeş geleceğine inanılır (KK12).

Türkiye'nin bazı bölgelerinde göbek bağı, gül ağıcının dibine, cami avlusuna, ıssız yere, ev çevresine gömülür. Göbek, evde, okulda, camide bir kavuğa saklanır. Çocuğun rahat uyuması için, göbek bağı bebeğin yastığına dikilir. Göbek bağı fare yiyecek olsa çocuğun hırsız olacağına inanılır Göbek bağı rastgele atılırsa çocuğun gözü dışarıda olur; denize veya dama atılacak olursa çocuk zengin olur. Göbek kordonu makas, ustura, çakı, bıçak, jilet ya da balta ile göbekten bir karış üstten kesilir. Göbek ne kadar uzun olursa çocuğun sesi o kadar güzel olur inancı halk arasında yaygındır (Acıpayamlı, 1974: 54-55).

Bebeğin büyüyünce hoca olması, dinine bağlı olması istenilirse göbek bağı camiye; okumasını istenilirse okula; eve bağlı olmasını istenilirse eve gömülür. Göbek bağının atılmaması, hayvanlara yedirilmemesi gereklidir. Konya'da çocuğu kötü gözden korumak amacıyla göbek bağını bir beze sarıp yatağına, yastığının altına koyarlar, buna "çocuğun uykuluğu" derler. İzmir'de çocuğun göbek bağı evde saklanırsa, çocuğun büyüyünce evine bağlı kalacağına, sokağa atılırsa gözü dışarıda olacağına inanılmaktadır (Boratav, 1984:185).

Bazı bölgelerde çocuğun ilerde zengin olması dileğiyle yıkandığı tuzlu suyun içine paralar atılır. Arnavutluk'tan Anadolu'ya göç etmiş bir kadından, İzmir'de derlenmiş olan bir bilgiye göre, bir zar veya torba içinde doğan çocukların uğurlu olduğuna inanılır. Her derde deva sayılan bu torba alınıp kurutulur. Güç işler bu torba ile çözüme kavuşturmaya çalışılır. Çocuk erkek ise, askere giderken bu torba yanına verilir. Bunu boynunda taşıyana kursunun işlemeyeceğine inanılır (Boratav, 1984: 185).

Anne karnından ayrılan bebeğin bireyselliğe geçişinin simgesi olan göbek bağı, doğal olarak bu önemi yansıtacak birçok inancı da beraberinde getirmiştir. Menemen'de bu inanış ve uygulamaların temelinde olan bebeğin göbek bağını, loğusalık süresinin bitiminde anne istediği yere gömer. Böylece bebeğinin geleceğine ilk andan itibaren yön verdiğine inanır. Bebeği için her şeyin en iyisini isteyen anne,

¹⁴ Kadriye Yılmaz, Menemen.

bebeğini tuzlayıp ballayarak da hayata kazandırdığına, böylece ilk bakımını gerçekleştirdiğine inanır. Günümüzde sıklıkla gerçekleştirilen bu uygulamalar sayesinde anne ve bebek ayrı bedenlerde yeni hayatlarına hazırlanır.

c. Doğum Sonrası Ritüeller

Geleneksel toplumlarda doğum sonrası geçecek devreye büyük önem verilir. Bu dönemde yeni doğum yapmış kadını ve çocuğunu çevreden gelebilecek her türlü zararlı etkilerden korumak için birtakım tedbirler alınır. Özellikle doğumdan sonraki kırk gün içerisinde anneye al basmaması, sütünün kaçmaması ya da bol olması; çocuğu kırk basmaması, uykunun bol olması için çeşitli dinsel ve büyüsel pratikler uygulanır (Örnek, 2000: 143).

Menemen'de loğusa bakımıyla ilgili uygulamalar şunlardır:

- Loğusa kırk gün mecbur kalmadıkça dışarı çıkmaz. KK15¹⁵
- İlk üç gün sulu gıdalar alır ki bebeğine süt olsun. Bunlar genellikle hoşaf olur (KK8, KK9, KK11, KK15).
- Lohusa bir kadın başka bir lohusayı ziyaret edemez (KK3, KK4, KK9).
- Lohusa el işi olarak nakşedilmiş nevresim takımlarına yatırılır (KK16).¹⁶
- Lohusa kadının yakınları onun ve bebeğinin bakımını üstlenir. (KK5, KK7, KK8, KK9, KK1, KK12, KK13).
- Lohusa kadın ve bebeği kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz. Çok güçsüz olduklarından kötülüklerin onlara zarar vereceği uyurken ağırlık çökeceği, olağanüstü canlıların onları rahatsız edeceğine inanılır (KK7, KK9, KK15, KK16).
- Lohusa kadının ve bebeğinin yanında kem gözlere, nazara karşı okunmuş muska (içinde nazar duası bulunan) bulunur. Bunu bebeğin yastık altına koyarlar veya omzuna takarlar. Anne ise üzerinde taşır (KK17).¹⁷
- Lohusa kadının yatağına ekseriyetle el işi oyalarla süslenmiş en güzel çarşaf (Yeni doğum yapmış kadına annesi tarafından yapılmış veya yaptırılmış nakışlı çarşaf) serilir (KK9, KK11, KK4).
- Gelen misafirlerin kutlamalarını anne bu yatakta kabul eder. Yeni doğan çocuk da bu yatakta anne ile birlikte bulunur. Son zamanlarda bebek anne yanına yerleştirilmiş beşiğe konulmaktadır. Beşiğin içine de yine el işi süslü çarşaf serilir. Ziyaret edenler takılarını iğnesinler diye de bebeğin cinsiyetine göre dantel işli bebek yastığı beşiğin başucuna konulur. Kırk gün boyunca da bu yastık takılarıyla sergilenir (KK3, KK5, KK7).
- Lohusanın kırkı çıkıncaya kadar başına kırmızı tül bent bağlanır. Günümüzde bunun yerini kırmızı taçlar alsa da halen geçerliliğini sürdürmektedir (KK5, KK2, KK5).
- Lohusa ziyaretine en kısa zamanda gitmek gereklidir. (KK8, KK11, KK14).
- Lohusayı ziyarete gelenler bebeği nazarlamasınlar diye bebeğin üzerine tül bent örtülür. (KK12, KK14, KK16)
- Yüzü gizlenir. Eğer uyuyorsa kimselere açık gösterilmez. (KK11, KK13, KK16)
- Bebek sarılık olmasın diye sarı tül bentle bebeğin üzeri örtülür. Günümüzde ise tamamen tersi bir uygulama bu ritüeli yıkmak üzeredir. Sarı örtü yerine beyaz örtülmektedir. Sarının sarıyı çekeceğine inanç vardır. (KK5, KK7, KK9).
- Lohusanın mezarının kırk gün açık olduğuna inanılır. Onun için kırk gün evden çıkmamasına özenle dikkat edilir. Çıktığı takdirde uğrak alacağı (çarpılacağı) ve ölebileceğine inanılır. (KK12, KK15, KK16).
- Lohusa kadın misafir arkasından bakmaz, uğurlamaz. Sütünün kesileceğine gelenlerle gidebileceğine inanılır (KK12, KK16).
- Nazar değmesinin bebeği sebepsiz ağlatabildiği gibi annenin de sütünü keseceğine inanılır.
- Lohusanın sütü artsın diye otlar içirilir (KK13, KK14, KK16).
- Kadının lohusalık döneminde akrabalar ziyaretine gelirler. Bu ziyaretler esnasında, gelen kadınlar annenin yatağına oturtulmaz, gelenlere anne kendi eliyle hiçbir şey ikram etmez. Bunlardan biri gerçekleşmiş olursa annenin sütünün kesileceğine inanılır (KK15, KK16, KK17).

¹⁵ Ülkü Mutlu, Menemen.

¹⁶ Fatma Ergan, Yanıkköy.

¹⁷ Merve Sarıkaya, Menemen.

- Loğusa kadın kırkı çıkıncaya kadar saçlarını kesmez, kestiği takdirde çocuğun kısa ömürlü olacağına inanılır. Hamilelik süresince de aynı inanış geçerlidir (KK8, KK9, KK11).
- Eskiden loğusa ve doğacak bebeği için yazın toprak kuruyken ki -bu her toprak için geçerli değildir- çuvarlarla eve toprak taşınır. Bu toprak eleklerden geçirilerek ince, temiz hale getirilir. Elde edilen toprak lohusanın altına konulur. Böylece kadının rahmi toparlanıncaya dek gelen kan bu toprağa akar. Yine bebeğinde altı açık olarak toprağa yatırılır. Bu uygulama çok eski zamanlara bezlerin olmadığı, insanların suyu kuyulardan çekmek ve kaynatmak zorunda kaldıkları döneme aittir. Yine o dönemlere ait bir uygulama daha vardır. Bebeğin karyolasına yatırıldığında tuvaletini yapabileceği şekilde delik açılır ve o deliğin altına leğen konulur. Şimdiki birçok nesil bu uygulamaları ilkel bulup yadırgasa da o dönemin koşullarında en sıhhi çözümlerendir (KK8, KK9, KK10).

Bu tür inanış ve uygulamalar, günümüzde de canlılığını korumaktadır. Lohusa ve bebeğin kendilerini yeni hayata hazırlamaları amacıyla uygulanan ritüeller sayesinde bu süreci kolay atlatmaları hedeflenir. Yörede lohusa kadın ve yeni doğan bebek için toparlanma sürecinde uygulanan birçok pratiğin temelinde inanışsal etkileri görebilmekteyiz. Bu inanışsal etkilerin bir diğer yansıması da Anadolu'daki halk kültürü arasındaki "Albastı" inancıdır.

Alkarısı, lohusanın ateşinin yükselmesiyle gördüğü kâbustur. Kâbus sırasında çocuğun öldüğünü görür. Alkarısı, çeşitli şekillerde görülebilmiş. Bu yüzden lohusa kadın evde yalnız bırakılmaz, odadaki aynası örtülür. Yalnız olan lohusayı al basarmış. Bu ruh lohusanın ciğerini alıp suya bırakırsa lohusa ölmüş (Örnek 2000: 148). Eski Türklerden günümüze kadar *Alkarası*, *Albastı*, *Albis*, *Almis* adlarıyla lohusaya musallat olduğuna inanılan bu kötü ruh hakkında bütün Türk topluluklarında aynı inanmalar mevcuttur. Bunlara göre, yalnız kalan lohusanın yanına peri kızları gelerek, ciğerini alır giderlermiş ve bu suretle lohusayı al basarmış, bu ruh lohusanın ciğerini alıp suya bırakırsa lohusa ölmüş. İnanışa göre Alkarısı tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korkarmış. Bunun içindir ki, lohusa yatakta iken başına kırmızı kurdeleli altın takarlar, lohusaya kırmızı şeker götürürlermiş (İnan, 1995: 171).

Lohusalık süreci bitiminde kırklanma yani kırk çıkma yıkanması yapılır. Doğum yapan kadın kirli ve cünüp olduğundan kötülöklere davet edeceğine inanılmakta, bu yüzden kırklanıp, temizlenmektedir (Altun, 2004: 104).

Menemen'de kırklama/ kırk çıkarma/kırk uçurma ile ilgili uygulamalar şu şekildedir:

- Menemen'de herkes yıkama suyuna farklı şeyleri dâhil etse de özdeki inanış hep aynıdır. Anne ve bebeğin kötülöklere arınması, bebeğin ömrünün uzun ve sağlıklı olması, ana temennidir (KK8, KK11, KK12).
- Yarı kırklamayı isteyen yapar ama kırklamayı herkes yapar (KK5, KK8, KK9, KK7, KK11).
- Bebeğin doğumundan sonraki kırkıncı gün anne ve bebeğin yıkandığı suya besmele ile kırk taş, yirminci gün ise yirmi taş atılır (KK8, KK9, KK11).

Doğum sonrası yapılan uygulamalar dışında önemli yer tutan ad koyma ritüeli çok önem taşır. Yörede de bunun için yapılan uygulamalar göbek adı konumuyla başlar. Bebeğin göbek adı göbek bağı kesilirken konulur ki asıl adını alana dek yaşayamazsa bir adı olsun ve ahirette de bu adla çağırılın inancı hâkimdir. Menemen'de ad vermeye ilgili uygulamalar şu şekildedir:

- Bebeğin adı daha o doğmadan belirlenir (KK8, KK9, KK10, KK13, KK15).
- Bebeğin adı büyüklere danışılarak belirlenir, bebek doğmadan önce ismi kararlaştırılır (KK4, KK9, KK11, KK14).
- Bebeğin adı o doğduktan sonra bir büyük ya da hoca tarafından sağ kulağına okunarak üç defa söylenir (KK8, KK9, KK11, KK12).
- Verilecek adı anne ve baba ortaklaşa belirler (KK8, KK4).
- Ad verme işlemi hoca ya da yaşlı bir kişi yapar (KK9, KK10, KK11, KK12).
- Bebeğe ad verilirken, dedesinin ya da ninesinin adının verilmesine, verilen adın Kuran'da geçmesine dikkat edilir. Kuran'da geçen bir adı taşıyan çocuğun hayırlı evlat olacağına inanılır. Bazen de anlamını bilmeden sırf Kuran'da geçtiği için bebeğe ad verilir, sonra alakasız bir ad olduğu ortaya çıkar (KK8).

• Kadir gecesi, arife gecesi, bayram günü, ramazan ayında doğanlara "adıyla geldi" denir. Kadriye, Kadir, Ramazan, Bayram, Oruç gibi adlar konulur. İçinde "Nur" geçen adları taşıyan bebeklerin nurlu yani aydınlık biri olacağına inanılır (KK8, KK9).

• Yöre halkı tarafından bebeğin adı yedi gün içinde konulmalıdır. Yoksa bebeğin inatçı olacağına inanılır. Peygamberin sünnetinin gerçekleşmediği için bebekte bunun olumsuz bir etkiye neden olacağına inanılır (KK2, KK3, KK5, KK6, KK11, KK14, KK15).

• Bebeğin adını kulağına söyleyecek kişi abdestli olur (KK8, KK9, KK11).

• Sonu açık sesle biten adlara sahip olan bebeklerin bahtlarının da açık olacağına inanılır (KK18).¹⁸

• Bebeği yaşamayanlar yeni doğan bebeklerine Dursun, Durmuş, Yaşar... gibi adlar koyarlar.

• Başı ve sonu aynı harf olan adların bebeğin hayatını tıpkı adı gibi kısıtlayacağına inanılır. Nalan, Nermin gibi sessiz harfle başlayıp aynı harfle biten adlardan kaçınılır (KK2, KK3, KK5, KK6, KK11, KK14, KK15).

• Anlamı güzel adlar verilir.

• Bebeğe adı hoca ve aile büyükleri tarafından konmaktadır. Ad konurken, abdestli kişi bebeğin sol kulağına ezan, sağ kulağına kamet getirir, sonra adını üç kez çağırır ve uzun ömürlü olması için dua eder (KK8, KK9, KK11).

• Menemen'in bazı köylerinde iki ad koyma âdeti vardır. Göbek adı haricinde olan ikinci adın asıl bebeğin bahtına etki edeceğine inanılır. Özellikle bebeğe ilk değil, ikinci adıyla seslenilir (KK8, KK4).

Bebek ve anne için ilk gezme, annenin lohusalığı bittiği, bebeğin kırkının çıktığı zaman gerçekleşir. Kırk uçurma olarak adlandırılan bu ritüelin ardından anne ve bebek güzel kıyafetlerini giyerek çeşitli inanışlara göre ilk ev gezmelerini gerçekleştirirler.

Bebek, ilk önce, akıllı ve okumuş olsun diye âlim, hekim, müftü evine götürülür. Gittiği eve bereket getirsin diye de un ambarına götürülüp yanaklarına un sürülür. Anne gezmeden dönünce üzerlik yakarak çocuğu üstünde tütsüler (Batur, 1959: 1971-1973).

Menemen'de ilk gezmeyle ilgili uygulamalar şu şekildedir:

• Yörede bebek ilk gezmesine kırkı çıktıktan sonra götürülür (KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK11, KK12, KK16).

• Bebek ilk gezmesine, anneannesine ve babaannesine götürülür (KK19).¹⁹

• Bebek çok gezsin diye ilk gezmesine evi en uzak olan kişiye götürülür (KK8, KK9, KK15).

• Bebek sesi güzel olsun diye ilk gezmesine evi en uzak olan kişiye götürülür (KK9, KK10, KK17).

• Bebek bereketinden alsın diye ilk gezmesine zengin evine götürülür (KK9, KK10, KK17).

• Bebek huyu benzesin diye ilk gezmesine sevilen birine götürülür (KK2, KK4, KK1, KK9, KK10, KK17).

• Ev sahibi anneye ve bebeğe hediye verir. Hediyeinin büyük-küçük olması önemli değildir (KK2, KK4, KK14, KK16, KK17).

• Anneye lohusalığında gelen kişilere iadeyi ziyaret yapılır ve ilk gelen kişiye gidilir. Gidilen ev sahipleri bebeğe yumurta gibi olsun diye yumurta, bereket getirsin evlerine diye ise tuz verir (KK20).²⁰

• Ev sahibi ilk gezmesine çıkan bebeğe yumurta, tuz vb. ufak bir hediye verip evinden çıkarmazsa evinin fareleneceğine inanılır. Ev sahibi bunlarla bebeği ve anneyi uğurladığında anne ev sahibine: (KK21)²¹, KK2, KK4, KK14, KK16, KK17).

Türkiye genelinde dikkat çeken bir uygulamaya göre çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra içinde altın paraları bulunan bir keseye sokturulur. Oradan aldığı paralar, erkeğe büyüdüğü zaman tutacağı işin sermayesine, kız ise çeyizine ilk maya olarak saklanır. Adana ve civarında küçük çocuğun tırnağı fakir olur inancıyla uzun zaman kesilmez. Ayrıca çocuğun kırkı çıktığı gün, süzgeçten su geçirerek çocuk kırklanır (Kalafat, 2009: 9).

¹⁸ Mevliye Toprak, Emiralem.

¹⁹ Ali Uzun, Seyrekköy.

²⁰ Zülbiye Uzun, Seyrekköy.

²¹ Selda Alkım, Maltepe.

İlk dişin çıkmasını kutlamak için, çocuk, yere serilen beyaz bir yaygı üzerine oturtulur. Daha önce hazırlanmış olan toz sekerle karıştırılmış pişmiş buğdaydan bir avuç çocuğun basından serpilir. Önüne de makas, Kur'an ve altın konulur. Çocuk bu üç nesneden hangisini seçerse, geleceği hakkında ona göre yorum yapılır. Kuran'ı alanın okumuş olacağı, makası alanın (kız ise) ev hanımı, isinde hünerli, becerikli olacağı, (erkek ise) terzi olacağı, altını seçen kız ise zengin bir kocaya varacağı, erkek ise ilerde zengin olacağı kabul edilir (Boratav, 1984: 155-156).

Menemen'de ilk diş/ilk saç/ilk tırnakla ilgili inanış ve uygulamalar şunlardır:

- İlk dişi gören çocuğa hediye alır (KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK11, KK12, KK16).
- Çocuğun ilk dişi çıktığında “diş hediği” adı verilen kaynatılmış buğday, mısır ya da nohut komşulara dağıtılır. Komşular da karşılığında çorap, mendil gibi hediyeler getirir (KK21).²²
- Bebek kız ise “Diş buğdayı” komşulara dağıtılınca, komşular tabağa bir boncuk koyarlar. Bu boncuk iyi dileğin bir göstergesi sayılır. Sonra bu boncuklar ipe dizilerek çocuğun koluna takılır (KK8, KK12, KK13).
- “Diş buğdayı” adı altında yörede ilk dişin çıkması sonrası diş şeklinde kurabiyeler yapılır. Helva kavruarak komşular davet edilir (KK1, KK4, KK7, KK8, KK13).
- Dişi çıktıktan sonra çocuğa kemirmesi için havuç, salatalık gibi sert yiyecekler verilir (KK23).²³
- Tırnağı üç aya kadar kesilmez, kesilirse hırsız olur (KK24).²⁴
- İlk tırnak bebeğin babasının cebine konulur (KK25).²⁵
- İlk tırnak göbek bağı ile birlikte bebeğin geleceğine ilişkin beklentiye göre belirlenen yerlere gömülür (KK2, KK3, KK7, KK8, KK9, KK11).
- İlk saç ağırlığına fakire bir şey verilir. Bu ölünce saçı uzun olanın ağırlığına sevap kazanacağına dair inanışla aynıdır (KK26).²⁶

Türk toplumunca benimsenen ve halen uygulanan bu inançların temeli büyüsel nitelik taşımaktadır. Uygulamaların merkezinde bebeğin gelecekte birçok özellikle donanacağına dair inanç yer almaktadır. Tırnak üç ay kesilmeyerek hırsız olmasının önüne geçilmek istenirken, saçının kesilmemesiyle de ömrünün uzun olması sağlanmak istenmiştir. Bu sebeple bebekten kesilen ilk parçalar olan saç ve tırnak büyüsel simgelerle bezenmiş, çeşitli süreler belirlenerek –üç ay- tabular oluşturulmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada; İzmir'in Menemen ilçesi sınırları içerisinde hayatın geçiş dönemlerinden “doğum” ile ilgili inanış ve uygulamalar tespit edilip yorumlanmaya çalışılmıştır. Yöredeki pek çok inanış ve uygulamanın benzerleri Türkiye genelinde de görülmektedir. Çalışmada bu benzerliklerin yanı sıra, bölgeye özgü inanış ve uygulamalar da tespit edilmeye çalışılmıştır.

Geçiş aşamalarından biri olan doğum, kendi içerisinde öncesi, sırası ve sonrasına ayrılarak detaylandırılmıştır. Görüşme yapılan kişiler özellikle gelenekleri daha çok yaşatan kadınlardan oluşmuştur. Kimi uygulamalar doğrudan gözlemlenmiş, yeni doğum yapan annelere yapılan ziyaretler sayesinde geçmişten günümüze doğumla ilgili hangi ritüellerin aktarıldığı ya da yaşatılmakta olduğu tespit edilirken, değişmeyen ve halen birebir uygulanan adetlerin çoğu ölümle ilgili olanlardan oluştuğu gözlemlenmiştir. Bunda inanışsal boyut, bilinmezliğe duyulan merak ve korkunun yanı sıra, dinsel inancın getirdiği tabular da etkili olmuştur.

Araştırma sırasında Menemen bölgesinin doğumla ilgili inanış ve uygulamaların oldukça zengin olduğu görülmüştür. Doğurganlık, soyun devamı açısından önem taşımakta ve belli bir saygınlığı da beraberinde getirmektedir. İşte bu sebeple kısırlığı gidermeye yönelik uygulamaların merkezinde kadın yer almaktadır. İzmir Menemen yöresine özgü bu çalışmada doğumla ilgili tespit edilen özellikler: Kadının gencinden yaşlısına, eğitimlisinden eğitimsizine, çocuk sahibi olma adına tüm pratikleri inanarak umutla uyguladığı, hamile kaldıktan sonraki süreçte de bebeğini sağlıklı bir şekilde dünyaya getirmek adına, geleneksel inançlara ve uygulamalara sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmüştür. Örneğin hamileyken

²² Ayşe Kara, İğnedere.

²³ Kerem Kara, İğnedere.

²⁴ Kamile Mutlu, Menemen.

²⁵ Arif Mert, Doğaköy.

²⁶ Vahide Erbağ, Menemen.

aşerdiği şeyleri yermesi, kötüye-çirkine bakmaması, hastaymışçasına hareketlerini kısıtlaması, bu konudaki bilinen yaygın doğum adetleridir. Bölgede bebeğin kırk gün yıkanması, yıkanırken yapılan uygulamalar, anne ve bebeğin kırklanması, lohusa kadının durumu, lohusa ve bebeği kötü ruhlardan koruma tedbirleri ve bu pratiklerin altında yatan değişik inanışlar oldukça zengin bir görünüm arz etmektedir.

Menemen’de doğum öncesi ve doğum sonrasına ait inanış ve uygulamaların Türkiye geneliyle mukayesesi yapıldığında büyük ölçüde farklılık olmadığı hatta aynı olduğu söylenebilir. Çalışmaya konu olan geçiş dönemi gelenekleri, yazılı ve sözlü kaynakların yardımıyla incelenmiş, hem geçmiş hem de günümüz boyutuyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adetler ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Acıpayamlı, O. (1992). Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Cilt: IV, (s.1-14), Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Altun, I. (2004). *Kandıra Türkmenlerinde Doğum-Evlenme-Ölüm*. Kocaeli: Yayıncı Yayınları.
- Artun, E. (2007). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Karahan Kitabevi.
- Batur, M. (1959). Gölpazarı’nda Doğum Âdet ve İnanmaları. *Türk Folklor Araştırmaları*, 6(121), 1971-1973.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Boratav, P. N. (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1956). *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1981). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tedkiki*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özengin, O. (2011). *Menemen Tarihi*. İzmir: Özengin Matbaacılık.
- Özengin, O. (1996). *Tarihten Bugüne Bilinmeyen Yönleriyle Menemen*. İzmir: Özengin Matbaacılık.
- Kalafat, Y. (2009). *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Yıldırım, D. (1991). Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. *Milli Folklor*, 2(11), 13-21.